

כתר התורה

ע"ש רבי יצחק אבוחצירא זצוק"ל

רבי יצחק יוסף שליט"א

בית ההוראה הארצי כתר תורה ע"פ פסקי מרן

פרשת שמות תשפ"ו

העלון השבועי

מאמר השבוע

הרב אברהם רחמים

מבחן הכבשים

אומר המדרש: 'כֹּל אֲמֵרָה אֶלֶי-הָ צְרוּפָה' (משלי ל ה) - אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואחר כך מעלהו לגדולה.

זהו יסוד עצום: אדם השלם הוזכה לגדולה - שם לבו גם למעשים זוטרים, נוהג באדיבות גם עם הקטנטנים ממנו - ובהם הוא נבחן!

לפני מנהיג אציל, 'דין פרוטה' שווה לדין מאה' - כאשר באים תובע ונתבע לפניו, הוא צורך את טענותיהם ומזככם, מתאמץ בכל אונו לברר את תכלית האמת ואין משנה לו כלל בכמה כסף עוסק הנידון, אין הבדל בין 'מיליון שקלים' לאגורה אחת בשניהם עוטפות את גופו וראה ורעד כשעוסק בדיון. אדם כזה הוא סימן מובהק של איש הגון ודוף צדק ואמת.

כיוצא בדבר במידות האדם, אדם שהוא בעל מידות, כגון: 'הרחמים והחסד' אינו נעשה זר לכל נברא. בין אדם גדול עשיר ושמהו. בין גדי קטן מחמת הצמא מעדרו בורח, הבריות כולם ראויים לנדבה וחסד שלמים, כמידת הבורא המנהיג כל בריותיו בטוב וברחמים.

כמו שהזכרנו, התורה סיפרה על משה מעשים נפלאים, משה התבונן בסבלות אחיו, סיכן את נפשו כאשר הרג את המצרי וטמנו בחול וכן הושיע את בנותיו של יתרו בגבורה מיד רועים רעים - כל הכבוד, בהחלט אדם מיוחד! אלא שכל מעשים אלו הם 'מעשים גדולים', הם מגלים את התייחסותו של משה אל בשר ודם שיש בכוחו להודות ולהשיב גמול למי שעשה עמו טובה, הכול מבנים שראוי לסייע להציל בני אדם ממצוקתם.

הקב"ה יודע, כי מעשים גדולים אלו, אין הם עדות נאמנה לשלמות אמתית. כולם מבנים שידון מאה' - לטעות בדיון של מיליון שקלים זה חמור מאוד, אלא החכמה הגדולה היא להיות טוב גם בדיון של

'הפרוטה' - במעשים שאין מי שיפרגן ויעודד עליהם, מעשים שאין מהם רווח, מעשים שאם היית מדלג עליהם אף אחד לא היה מרגיש ולא אומר מאומה, כאן באגורה השחוקה הזו, טמונה האמת, במעשים אלו אפשר לדעת אם המידות הטובות מושרשות וטבועות בנפש או שמא הם חיצוניות.

לכך המבחן למידותיו של משה לא נעשה - אלא בעדר הכבשים!

הנה הגדי העיף שברח מעדרו, האם היה מעניין בן אנוש? מה היה קורה אם משה היה נותן לגדי להמשיך לצעוד ברגליו, מישוה היה יכול לומר לו משה? האם יש כאן ביטול 'מצוות עשה' או שמא עובר הוא על 'לא תעשה' חלילה? התשובה - לא! זה באמת לא היה מעניין אף בשר ודם, אבל על אלו נאמר 'כי לא מוקשבותי מוקשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם ה' (ישעיה נה ח)

את בשר ודם אין זה מעניין כלל, אבל את הקב"ה מלך מלכי המלכים, זה מעניין בהחלט! בשביל הקב"ה מעשה קטן זה הוא הקובע - בו הגדולים נבחנים, הוא המודד מי ראוי להיות מנהיג עם ישראל.

משה רבינו מפתיע, הוא מדבר אל הגדי: 'סליחה, לא ידעתי שאתה עיף, בא חמוד אני אעשה לך טרמפ' מרים אותו על כתפיו...! אכן, זה רועה כבשים, הראוי להנהיג בני מלכים, אף מלאכים. כך נוהג אדם שהמידות הטובות מושרשות בעומק נפשו. מרחם על הבריות, כמידת הקב"ה המרחם על כל מעשיו. דין נמלה - בדיון נור הבריא. כך כאשר עבר בהצלחה את 'מבחן הכבשים' איז הקב"ה הכריז עליו כמנהיג ישראל.

'טוב ה' בְּפֶלֶא וְרִמְקָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו' נוכח לדבק במידותיו הנפלאות של הקב"ה - אמן!

בפרשה אנו קוראים על שיעבוד בני ישראל במצרים ועד תחילת הגאולה.

הקב"ה שולח שליח אל פרעה מלך מצרים, לעמוד בפניו במצח נחושה, להביט בעיניו היטב ולומר לו בקול צלול: 'כֹּה אָמַר ה' בְּנִי כְּבִיר יִשְׂרָאֵל...! - במילים פשוטות: 'שחרר את העם מיד! אם לא, אתה תקבל מכות!...!'

מיהו הנבחר המובהק הראוי להוציא את עם ישראל ממצרים? הלא הוא - האיש משה מזרע הלויים!

מפני מה זכה?

והשאלה: מפני מה משה זכה לכך? מדוע הוא ולא אחר נבחר להיות גואלם ומושיעם של בני ישראל? מהו הסוד המסתתר?

והתשובה פשוטה: הקב"ה בחן אותו - הוא הצליח במבחן - בשל כך, קיבל את הפרס הגדול - הזכות להיות רועה ישראל. - מעתה, מעניין מאוד מהו המבחן המיוחד בו עמד משה, האם אנו היינו עומדים בו?...

מבחן הכבשים

אומר המדרש דבר נפלא. אמרו רבותינו: כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי. מיד משה רבנו החל רץ אחריו עד שהגיע לחסית כיוון שהגיע לחסית הודמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות, כיוון שהגיע משה אצלו אמר באנחה: 'אני לא הייתי יודע שהיית רץ מפני הצמא, ודאי עיף אתה!...' תפסו משה והרכיבו על כתפו והיה מהלך.

אמר הקב"ה: 'יֵישׁ לְךָ רַחֲמִים לַנְּהוּג צִאֲנוּ שֶׁל בָּשָׂר וְדָם, חִיךְ אֶתָּה תִּרְעָה אֶת צִאֲנִי - בְּנֵי יִשְׂרָאֵל!'

לכך התורה מדיגישה: 'וּמִשָּׁה הָיָה רָעָה אֶת צִאֲנִי וְיִתְרוֹ חָתָנוּ כָּתָן מִדָּן!...!'

מה היה חסר בלי המבחן?

וכאן השאלה מתבקשת: משה רבינו כבר בתחילת דרכו, גילה אצילות יתר ומידת רחמים מרובה, כאשר 'יָרַד אֶל הָעַם' - 'יָצָא מַגְדֹּלְתוֹ הַרְמָה בְּבֵית פֶּרַעַה הַמֶּלֶךְ, וְהִלָּךְ וְהִשְׁתַּתָּף בְּצַרְתוֹ אֲחִיו מֵרֵי הַנֶּפֶשׁ'.

התורה מספרת, כאשר משה ראה איש מצרי בן בָּלֵק, עַל מִכָּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֲחִיו, לֹא נִבְחַל וְלֹא כִיסָה עֵינָיו וְנִעְלַם, אֵלָּא הִתְמַלֵּא לְבוֹ רוּחַ קְנָאָה וְנִקְמָה עַל הַמִּצְרִי הַנוֹכְרִי עוֹשֶׂה הַעֲוִלָּה, חִישׁ בְּמוֹצָא שְׁפָתָיו הִכְחוּ וּבִגְרָרִי הִחֹל טִמְנָהוּ, לְמַחֲרַת הַדָּבָר נִדְעָה, וּבִשְׁל כֶּךָ פֶּרַעַה גִּזֶּר - מִשָּׁה לְמִיתָה. נִסִּים גְּדוֹלִים עָשָׂה לּוֹ הַקֶּב"ה, וְצוּאָרוֹ הִצִּיל מִחַרֵּב פֶּרַעַה.

התורה ממשיכה לספר על משה, מעשה גבורה נוסף. משה בורח אל מדיו מארץ מצרים, וכאשר הגיע שם המתין והתיישב על באר המים. לא ארך הזמן ומשה רואה לנגד עיניו מעשה עוול. רועי הצאן המקומיים מגיעים להשקות את צאנם, ואת בנות יתרו הנמצאים בקרבתם, דוחים בבזו ודואגים אך ורק לצאן מרעייתם, או אז עומד משה בפרץ, בעוז וגבורה מושיע הבנות מהרה, ואת צאנם משקה לרוויה. מעשה אצילות זה אינו נעשה עם אנשים בני עמו ורע ישראל, אלא עם אנשים זרים לו, בני אדם מדיינים מעם אחר.

ומי לא יתפעל? - ראו קובץ מידות, אצילות מובהקות: גבורה, גדולה, רדיפת אמת וצדק, כולם באיש אחד כנוסות צורות! נו, האם אחר מעשים עצומים אלו, יכול אדם לערער על כשרותו של משה רבנו להיות מנהיגם של ישראל? מה חסר מכל אלו? אם כן, למה היה צריך גם את 'מבחן הכבשים'?

לחיות גדול בדברים הקטנים

אלא כאן התורה הקדושה מבקשת ללמדנו יסוד גדול.

להקדשת העלון לברכה הצלחה
ורפואה ולעילוי נשמת יקיריכם
היכנסו לאתר כתר תורה ketertora.co.il
ולחצו על הלינק לתרומה. וכתבו בקשתכם

לשאלות בהלכה חייגו
02-5408030
משעות הבוקר ועד 12:00 בלילה

שאלה

אודות מה שנהגו להתענות בימי השובבי"ם בהיות והימים הללו מסוגלים מאוד לתיקון הברית, מה המקור לזה, ומהי הדרך הנכונה שיבור לו האדם בכל הנוגע לתעניות הללו, והאם נכון מה שיש אומרים שטוב יותר לעשות תענית דיבור מן תענית האכילה.

תשובה

הנה המקור לתענית בימי השובבי"ם מובא בספר לקט יושר הלכות תענית (הלכה כ, עמוד 116) שכתב וז"ל: וזכורני, שהמנהג באוסטריך בשנת העיבור מתענין שמונה תעניות, ומתחילין פרשת שמות ביום חמישי, ואח"כ בכל יום חמישי עד פרשת תצוה. וסימן לאלו התעניות שובבי"ם ת"ת, שהם ראשי אותיות מן הסדר, שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו, משפטים, תרומה, תצוה, וכו'. וזכורני, שהוא מתענה בימי שובבי"ם ת"ת. (כנותו לרבו מהר"י איסרלאן) וזכורני, באחד מימי שובבי"ם בשחרית מת מן הבחורים בחור חשוב בעו"ה, ואמר בו ביום שמת הבחור שיתענה כל הבחורים, משום דאמרין ידאנו כל החבורה, וכו'. ע"ש. וכ"כ בספר מטה משה (עמוד העבודה ארבע פרשיות, פורים, מגילה סימן אלף כג)

גם בספר המנהגים לרבי יצחק אייזיק מטירנא נכתב שנהגים להתענות ביום חמישי בכל שבוע בימי השובבי"ם בשנים מעוברות. וכ"כ המגן אברהם או"ח סימן תרפ"ה סוף סק"א, יש נוהגים בשנה מעוברת לקבוע תענית בכל יום ה' מפרשת שובבי"ם ת"ת, וז"א גם פרשת ויקהל ופקודי. ע"ש. ועיין בשערי תשובה סק"ב מש"כ עוד בזה.

הרי לפנינו דכולם כתבו דהתענית היא בכל שבוע ביום חמישי בלבד. אולם רבינו הארי"ז ז"ל כתב, (שער רוח הקודש, שער ז' תיקון כז) דמנהג קדום בכל ישראל להתענות ארבעים יום רצופים, שיש מן היום הראשון של פרשת שמות עד פרשת תרומה וקצת מן תצוה, ועיקר התעניות בימים הללו לא נתקנו אלא על עון הקרי. וימים אלו מסוגלים להתענות בהם על הקרי יותר מכל ימות השנה, וסיים שצריך שיתענה פ"ד ימים רצופים, וטוב שיתענה ארבעים יום הנזכרים של ימי השובבי"ם, ואחר כך יתענה עוד מ"ד יום אחרים כדי להשלים פ"ד תעניות. ע"ש. וכ"כ הרמ"ע מפאנו, (מאמר תיקוני התשובה פרק ד ופרק טז) שימים אלו מסוגלים לתיקון הברית ושיש להתענות ארבעים יום רצופים. ונראה דתענית שהזכיר הלקט יושר אינו לשם תיקון הברית ולכן כתב שדי השמונה תעניות. אולם אם ירצה לתקן פגם הברית יש לו להתענות כדברי הארי"ז ארבעים יום ובפחות מכך לא עשה כלום.

וכן דעת הרב חיד"א בספרו חדרי בטן (ויחי ראשון), ובספרו ספר פני דוד (פרשת שמות, יב) שימים הללו מסוגלים לתיקון פגם הברית, ובספרו בריכי יוסף (תרפה, א) כתב, וכבר נודע שמנהג תעניות אלו לתיקון הקרי, וצריך להתענות פ"ד תעניות רצופים, ואם לאו, לא עשה כלום לפרט תיקון זה.

וכ"כ עוד בספרו ציפורן שמיר (סימן ו' אות צ-צד) וז"ל: ואם חטא בכל אופני קרי התקין הוא להתענות בימי שובבי"ם ת"ת שמונים וארבע תעניות דהיינו מפרשת שמות עד סוף תצוה שהוא ראשי תיבות שובבי"ם ת"ת יום יום ובתוכם יעשה ב' הפסקות קטנות מבי' ימים וב' לילות שעולה כל אחד עשרים ושבע תעניות ויושלמו השמונים וארבע וכבר ימים אלו ידועים ומנהג קדום בכל תפוצות ישראל שהם מסוגלים לענות אלו ודומיהם.

וצריך שיהיו שמונים וארבע תעניות אלו רצופים שיתענה בכל הימים מלבד שבתות וראשי חודשים וט"ו בשבט. ולענין ההפסקות שצריך לאכול ולהפסיק מבעוד יום מבטלים יום שיקבל ההפסקה ואין לחוש לזה מאחר שגם היום ההוא מקבלים תענית עוד היום גדול.

אך מה שנהגים בערי איטליה להתענות בשובבי"ם שני וחמישי לא עשו כלום לתקן זה רק נחשבים לתעניות בעלמא כמי שמתענה איזה תענית בשאר ימות השנה.

ומכל מקום יתכן שאיזה תועלת יהיה לתקן זה. ועוד כי בזה מתעוררים לישמר מחטא זה הרגיל ומצוי בעוונותינו הרבים. והובא בקף החיים ובספר קרנות צדיק להאגון החסיד רבי אליהו מני צ"ל.

והנה הרואה יראה שאין בכוחו בדור הזה להתענות מי יום רצופים ומה שמתענים יום חמישי או אפילו שני וחמישי הרי לא עשו כלום מתיקון הברית. וכבר כתב בשולחן ערוך בסימן תקצא סעיף א. היושב בתענית, אם יכול לסבול התענית, נקרא קדוש. ואם לאו, כגון שאינו בריא וחזק, נקרא חוטא. ובסעיף ב' כתב דתלמיד חכם אינו רשאי לישב בתענית מפני שממנעט במלאכת שמים.

ובביאור הלכה (שם, בד"ה תלמיד חכם) הביא מה שכתב השל"ה בשם ספר חרדים וז"ל, שמוצא בתוך ספרי המקובל האלקי חסידא קדישא הרב ר"י לוריא אישכנוי וז"ל בספר אחד כתיבת יד, כל מה שתמצא בסיגופים כו' לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנתו וידוע דעת ויראת ד' לא יחלש

המשך בעמ' 3

נאמנות לווה בפריעת חוב

שאלה: ראובן המלווה ושמעון הלווה התייצבו בפני בורר, לאחר ששני בעלי הדין קיבלו עליהם בוררות בקניין, שאל הבורר את התובע מה טענתו השיב ראובן "לפני כחצי שנה תבעתי את שמעון בעניין הלוואה שהוא לא שילם לי" והראה בידו על שמעון שישב בצידו השני של השולחן. "התביעה הייתה אצל בורר מסויים שכעת נמצא בחו"ל וזה זמן רב שאי אפשר להשיגו כנראה הוא עבר לחו"ל, והפסיקה הייתה ששמעון חייב לי את כל סכום הלוואה על סך של 40,000 ₪. אך עתה, לאחר כמה חודשים שאני מנסה להוציא ממנו את הכסף, פתאום הוא טוען שכבר שילם לי את כל הסכום במזומן. וזה שקר גמור! הוא לא שילם לי פרוטה!" סיים ראובן את טענתו.

"מה אתה אומר על זה?" שאל הבורר את שמעון הלווה, ושמעון השיב "הכל אמת, כבוד הרב, נכון שהבורר הראשון פסק שאני צריך לשלם, אבל באמת כבר שילמתי הכל!"

פנה הבורר לראובן המלווה ושאלו "אולי אתה זוכר מדוע הבורר הראשון פסק ששמעון חייב?" "בוודאי" ענה ראובן "גם אז הוא טען שהוא כבר שילם את הלוואה, אבל הבאתי לבורר הראשון הודעת whatsapp ששמעון שלח לי, שבה הוא מודה שהוא עדיין חייב לשלם". וכשהבורר הראשון שאל אותו על כך, לא הייתה לו ברירה, והוא הודה ששיקר, ובאמת הוא לא פרע את הלוואה. ואפשר לראות את כל זה בפרוטוקול ובפסק הדין של הבורר הראשון. ענה ראובן.

הבורר עיין בתיק המסמכים כמה רגעים, ואז הרים את ראשו ופנה לשמעון בתקיפות: "שמעון, אתה צריך לשלם לראובן סך של 40,000 ₪, כפי שהבורר הראשון פסק! ודע לך שגם להבא לא תהיה נאמן לטעון שפרעת את החוב, ולכן תשלם לו רק באופן שתהיה לך הוכחה על הפירעון, למשל בפני עדים, או דרך העברה בנקאית."

השאלות הניצבות בפנינו הן: מדוע הבורר פסק לשמעון הלווה שהוא חייב ומדוע שמעון לא יהיה נאמן גם בפעם הבאה לומר שהוא שילם והוא יהיה חייב להציג ראיה כזו או אחרת?

תשובה: שמעון חייב לפרוע לראובן והוא לא נאמן לומר ששילם אלא לאחר הוכחה מוצקה כגון עדים או אסמכתא על העברה בנקאית.

נימוקים: ישנם שני טעמים מדוע הבורר פסק ששמעון אינו נאמן לטעון שפרע את החוב, וכפי שיבואר להלן:

א) מבואר בגמ' (ב"מ יז.) שאדם התובע את חבירו 'מנה לי בידך', והנתבע אומר 'אין לך בידי כלום', אך אחר כך באו עדים והעידו שהנתבע שיקר, והוא אכן חייב לתובע, אף אם יטען הנתבע אחר כך 'פרעתי', אינו נאמן, שכבר 'הוחזק כפרן לאותו ממון'. והביאור הוא שחזקה שאחר שהוחזק כפרן לא היה פורע אלא בפני עדים (שו"ת הרשב"א ח"ג סי' מט), או שאחר שהוחזק כפרן כבר אין לו נאמנות לטעון שפרע, והרי זה כשאר טענה שאינה מסתברת, שאין אדם נאמן בה על פיו, וצריך להביא ראיה על כך (שער משפט סי' עט סק"ג, וקובץ שיעורים ב"ב אות ל). להלכה, פסק בשו"ע (חו"מ סי' עט סעי' ה), שמי שהוחזק כפרן על פי עדים צריך לשלם, והמלווה אינו צריך להישבע על טענתו (כדעת רוב הראשונים שהביא הב"י שם, ודלא כגירסת הרשב"א ברש"י). וכתבו הרמב"ם (טוען ונטען ו, ג) והשו"ע (שם סעי' ז) שכן הדין אם הוחזק כפרן על פי כתב ידו, שכתב שהוא חייב לפלוני.

המשך בעמ' 4

המשך מע' 2 - נשאלו בקו - הרב אלון בן שבת

ולא יתבטל מלימודו. אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ויתקשר מחשבתו בו כאלו כבר עומד לפניו וידבר לאל ית' כאשר ידבר העבד אל רבו וכן אל אביו. והעתיקו זה האחרונים. וכעין זה כתב הח"א ז"ל דאפילו על עבירות ידועים המבואר ברוקח שצריך להתענות לכפרה כמה ימים אם ת"ח הוא ותורתו אומנתו אפילו בזה"ל לא יסגף עצמו כ"כ רק שישבו לפני ד' בלב שלם ויבכה מקורות הלב וילמוד יותר מאשר היה רגיל כי התורה היא מקוה טהרה ונמשל לאש וכל אשר יבא באש יזאב וטהר וימעט מכל התענוגים ויאכל רק כדי קיום גופו שלא יחלש כדי שיהיה לו כח לעבודת השם ולא ילך לשום סעודה וכ"ש לעבודת מריעות וישמור שבת בכל פרטיה ודקדוקיה ואם אפשר יתענה עכ"פ בכל שבוע יום אחד או עכ"פ כל יום בה"ב עד חצות. והעיקר הבכיה והיודי וגדרים שלא יעשה זאת לעולם ודי' יראה ללכת עכ"ל.

ובמשנה ברורה (שם סק"ב) הביא בשם חכמי המוסר דאם באמצע אכילתו בעוד שהוא מתאווה לאכול מושך ידו ממנו זה נחשב ג"כ לסיגוף ומתכפרים עונותיו. וכתב עוד שמצא כתוב בספר אחד, שכשדאם רוצה להתנדב תענית טוב יותר שיקבל תענית מן הדבור ממה שיקבל עליו מן האכילה כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש ע"ז וכעין זה כתב הגר"א באגרתו האדם לייסר עצמו לא בתענית וסיגופים כ"א ברסן פיו ובתאותיו.

וכונתו למש"כ הגר"א באגרת עלים לתרופה ז"ל, ועד יום מותו צריך האדם לייסר את עצמו, ולא בתענית וסיגופים, כי אם ברסן פיו ותאותיו, וזהו התשובה וכו'. ודרך חיים תוכחת מוסר, וזהו יותר טוב מכל תעניות וסיגופים שבעולם. ע"כ. והובא ג"כ בספר שמירת הלשון. (שער ב פ"ב) ושם הביא עוד לספר ראש הגבעה שכתב, שטוב יותר לקבל תענית מן הדבור, ממה שיקבל עליו מן האכילה, כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו, ולא יחלש ע"ז התענית הזה. ע"ש.

וכן ראיתי למרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר, (כרך ב סימן כח אות יג) שכתב שם בנידון, ומה טוב ומה נעים לקהל בהכ"נ שיתאספו כולם יום אחד בבהכ"נ, וינהגו תענית דיבור וילמדו שם במשך כל היום, וזה הרבה יותר חשוב מן התענית, ובפרט בזמן הזה שירדה חולשה לעולם. ע"ש.

וידוע שאחד המיוחד בדור הקודם הלא הוא כמוה"ר יצחק אלפיה זצ"ל שעמד ותיקן זאת והקביל קהילות ברבים לעשות תענית דיבור ושהיא טובה מן התענית וכמו שכתב בספרו קונטרס היחידי (חלק ראשון בית השם דף סה עמוד ב) שענית הדיבור טוב מן תענית המאכל כי בתענית המאכל לא יבצר מלדבר בו דברים בטלים, כעס, שקר, חנופה, כזב, רמיה, בדיחות היתול, צחוק, קלות ראש, שבועות שקר ושוא, הזכרת שם שמים לבטלה, וכיוצא מהנה רעות רבות, והו באופני הלא תעשה, ובאופני העשה הלא על ידי חלישות הגוף מן התענית אולי ח"ו לא יוכל להתפלל כהגון וכראוי ויגרע מחובת לימודו, ויתרשל מלעשות מצוה הבאה לידו מחולשת איבריו מהתענית כידוע, אשר לא כן בתענית הדיבור אתה יכול ללמוד להתפלל לאכול ולברך לה' ולעשות מצות ה' בשמחה ורק נמנע אתה מלדבר עם חבריך ובניך ואשך וכל קרוביך כלל וכלל, ועכ"פ באותו יום נקרא שמנעת עצמך מלדבר כל האיסורים הנזכרים לעיל, זהו בשב ואל תעשה. ובעשה, הרי קיימת והגית בו, ודברת בס, עוסק בדברי תורה שתלמוד תורה כנגד כולם וכל המצוות נדחים מפניה לבד אלה הידועים, ואם הוא בשבת הרי קיימת בו כל דבר קדוש ונעמט עצמך מלדבר דברי חול בשבת, וקיימת ובכדתו מעשות דרכיך, שדרכיך בחול לדבר ובשבת לא לדבר כי אם בכל דבר שבקדושה בין לבין עצמך בשירים ותשבחות ברכות והודאות תפילה לקריאת התורה, שבכתב ושבע"פ ובסודותיה, בזהר ובמדרשים, ובכל אשר תאוו נפשך ללמוד בו אך ורק לא בדברי דופי והבאי כעיתונים וחידושי העולם שזה ודאי אסור כידוע, אלא בכל דבר קדוש לישראל ובתורה הקדושה. עת"ד.

והנה ראיתי חידוש גדול ומפורסם בספר חמדת ימים (תיקוני השובבים"ם פרק א תיקוני הימים) שכתב באות נח ז"ל: ואם רבו לספר תעניות הצריכים לעונותיו יכול למנהר לעשותם בהפסקתו, אשר קיבלו שהפסקה של שני ימים עולה לכ"ז תעניות שהוא כמספר שני שלישי הארבע וידון שבשם ע"ב י"ד ה"י וי"ו ה"י אשר המה יעלו בסך השעות שבשלושה ימים כ"ד בכל יום, ועל כן אם יפסיק גם ערב יום השלישי ירבה עליהם שליש האחרון של ד' יוד"ו"ן והמה יעלו למספר ארבעים יום.

ובאות נט כתב, והפסקה של ארבעה ימים עולה למספר כ"ז פעמים ארבעים יום העולים למספר אלף ושמונים תעניות, והפסקה של חמשה ימים עולה למספר י"ג פעמים ארבעים יום ובהצרך עליהם האלף ושמונים תעניות של יום הד' המה יעלו סך אלף ושש מאות ימים, והפסקה של ששת ימים עולה לארבעים פעמים אלף ושש מאות, ובהצרך עליהם האלף ושש מאות דיומ ה' המה יעלו סך הכל ששים וחמשה אלפים ושש מאות תעניות. ע"ש.

ובקונטרס היחידי בחלק תענית הדיבור, וכן בספרו אור חדש וצמח צדיק כתב כן גם בשם בעל הנועם אלימלך זצ"ל שתענית הפסקה של ששת ימים עולה לו לששים וחמש אלף תעניות. ע"ש. אך קודם שכתב כן, כתב שם בזה"ל "מודעה על תענית

הדיבור וסגולת התהלים הנחשבת להפסקה גדולה לתענית משבת לשבת". ורבים טעו בהבנת הדברים לומר שכך כתב הנועם אלימלך שתענית הדיבור חשובה כהפסקה, וזה אינו נכון כלל ולא כתוב מזה מאומה בנועם אלימלך, וכונתו הרה"ג יצחק אלפיה זצ"ל לדמות מרוחב דעתו תענית הדיבור לתענית הפסקה, ועל זה הביא החשיבות שיש לתענית הפסקה מהחמדת ימים והנועם אלימלך שחשובה היא כששים וחמש אלף ושש מאות תעניות. וע"ש בדף סה ע"ב שכתב לעשות תענית הדיבור וכו', והוא מעדות נאמנה של הגאון רבינו בעל נועם אלימלך ותלמידיו הרב מרימנוב העיד שעל ידי זה יכוף היצר שלא יחטיאו עוד רק אם לא יתן לו יד, הואיל ובוזה יהיה בידו כחרב חדה וכחנית נגד היצר. ע"כ. ועכ"פ גברא רבה אמר מילתא ובודאי שיש לנו לקפוץ על זה כמוצא שלל רב.

ונראה לי לומר עוד דאם יעשה התענית דיבור ביום שבת תגדל מעלתו ביותר עד לאין מספר וכמו שאמר מרן ההפ"ח חיים זצוק"ל שכל לימוד תורה בשבת נחשב כמו תרי"ג פעמים לימוד בחול, וכפי שמוכח בס' לב אליהו ח"ב עמ' 38 ששמע זאת ממרן הח"ח, היות שאמרו חז"ל ששקולה שבת כנגד תרי"ג מצוות, ובפרט לפי הגר"א שכל אות בדברי תורה היא מצווה, הרי כשעושים זאת בשבת מכפילים כל אות אות במספר שש מאות ושלוש עשרה. א"כ כשאדם יושב ולומד בשבת הרי אין סוף למצוות שיכול להוסיף. וגדולה מזאת כתב הבן איש חי בספרו (בן איש חי חלק ב' פרשת שמות) בשם המקובלים, דגדול הפועל הנעשה מעסק התורה ביום שבת אלף פעמים יותר מן הנעשה מעסק התורה של ימי החול.

ואם כנים אני בזה נמצא שאם יתענה תענית הדיבור ביום שבת הרי זה אלף פעמים ששים וחמש אלף ושש מאות תעניות ועולה למספר ששים וחמש מיליון ושש מאות אלף תעניות. ומי האיש שיראה המעלה הזאת ולא יעשה כן לפחות פעם אחת בימי השובבים"ם לתיקון נפשו.

ועדותי נאמנה שהייתי באיזה מקום מידי שנה בשנה שעשו תענית דיבור באחד מימי השובבים"ם ובנוסף הכריזו על תענית האכילה באותו היום גם יחד, וזה גרם לכך שרבים וטובים מהם הקילו לעצמם לדבר מעט, באמרם הלא העיקר בזה הוא מה שאנו צמים היום, והתענית דיבור היא רק לרווחא דמילתא, ולא ידעו ולא יבינו כי ההיפך הוא הנכון כי אותה התענית אין בה ולא כלום לתקן פגם הברית שנתקן בימי השובבים וכדברי מרן החיד"א לעיל, שעושים כן ההמון לעורר בהם גרש הקודש להשמר מזה החטא. ואם היו מקבלים על עצמם אך ורק תענית דיבור איז היו מתחזקים ומתגברים בה ביתר שאת וביותר עוז.

ואם היו רוצים להוסיף עוד איזה תיקון על תענית הדיבור היה להם לעשות כמ"מ מהר"י אלפיה ז"ל בסדר תענית הדיבור (אות ח) שכתב, הרוצה לאכול בבוקר ושיהיה נחשב לו לתענית ג"כ, יצוה לבני ביתו שיעשו לו המאכל היותר ערב לחכו, ואזי יאכל ממנו עד קרוב לבדי שביעה, וימשיך ידו מלאכול ממנו עוד, ויחשוב שמנעתו זאת לסגף עצמו ולכפרת עוונותיו ויועיל לו לתענית ג"כ כמו שכתב הראב"ד שהמושך ידו מהמאכל שעבר לחכו לכפרת עוונותיו חשוב כאילו התענה וכמוכח כפרה, והרי זה פקח שאוכל לשובע נפשו והשוב כאילו התענה. עכ"ל. והובא גם בספר פלא יועץ.

לכן נראה דהאף שאכן ימי השובבים"ם מסוגלים במאוד מאוד לתיקון פגם הברית, מ"מ בזמן הזה שירדה חולשה לעולם ואין אנו יכולים לערוך את סדרי התענית בתיקונים האמיתיים שכתב מהר"י ז"ל לכן יש לנהוג לערוך תענית דיבור לכל הפחות יום אחד, וראוי שיהיה זה יום השבת, ובאותו היום יתמידו בלימודם ביתר שאת, וראיתי חסידים ואנשי מעשה שעושים תענית דיבור בימי שני וחמישי בכל תקופת השובבים"ם ושכרם גדול ועצום הוא לאין מספר.

מיהו העם היושבים בשדות שאינם יכולים ללמוד הלכה ופוסקים בעצמם כדבעי, יקראו ספר התהלים במיתון והבנה ודקדוק וטוב מעט כמנונה מהרבות שלא כמנונה, וכמו שכתב הרה"ג בן ציון מוציץ שליט"א בספרו יסוד בציון (עמוד סג הלכה טז) ז"ל: המנהג שנהגו באיזה בתי כנסיות, לערוך בימי השובבים"ם יום "תענית דיבור" וקוראים בו שלש פעמים ברכיפות, מבלי שהות להבין פירוש התיבות כלל, ומכל שכן אם קוראים במרוצה והבלעה תיבות ואותיות, אינו מנהג טוב, ובודאי שלא יחשב כסגולה לכפרת עוונות. וכן היה מור אבי ז"ל מדבר בפומבי נגד מנהג זה, ועל כך שאומרים שהוא במקום נח אלף תעניות. (חולק בזה על מהר"י אלפיה ז"ל, והקב"ה יזל מים מדליו וחפץ הוא ליתן שכר ואינו בא בטרוניה עם בריותו ובשמים אמרי קים לו כהאי שיטה ולקולא כידוע מכמה מעשיות שהובאו בספרי הפוסקים, ולא אאריך בזה כאן)

ושמעתי פעם מואת מוריני הגאון הרב מאיר מוזו זצ"ל שיש לערוך הסדר הזה כמתכונתו אף לבני תורה והחוש מעיד כי כאשר הציבור קובע עצמו לזה הלימוד באמירת תהלים בחבורה אחת, הדבר מעורר חיזוק רב וכולם כאיש אחד מקפידים מאוד על תענית הדיבור ועל הלימוד, כי סדר הלימוד וההפסק של אמירת התהלים ג"פ מונח לפניהם והם קמים ומחשים לאמרו ולגמור הסדר כולו, ואם לא היה סדר והפסק קבוע לאמירת התהלים ג"פ ביום הזה, הדבר גורם רפיון ויבואו לדבר מעט בדברים בטלים ומפסידים זאת התענית בחינם.

אשר על כן כל אחד ואחד יבחן עצמו ולבבו מהי הדרך הטובה ביותר שבה יוכל ללמוד היטב היטב ללא הפסקה ביום הזה (אם בלימוד ש"ס ופוסקים אם בלימוד תהלים בדקדוק והבנה, או בקריאת התהלים ג"פ בזריזות אך ללא השמטת תיבות וכדומה, והרב התופס ישיבה יודע לב קהילתו ויש לו להחליט בזה) וילמד בתענית דיבור נגמור ללא שום הפסק כלל ועיקר ואשרי חלקו.

בברכה
אלון בן שבת

מטרות העצמיות

קמחא
דפסחא

לימוד
שירת
הבקשות
לילדים

בית
הוראה

לימוד
טעמי
המקרא

כולל
אברכים

וא"כ, כאן ששמעון נמצא שקרן על פי הודאתו שלו, הרי הוחזק כפרן על חוב זה, ומכאן ואילך אינו נאמן לטעון שפרע את החוב, אלא אם יביא ראיה לכך.

ב) מבואר בגמרא (ב"מ טו. וברש"י שם ד"ה כשעמד בדין) שהחייב לחבירו ממוון, 'משעמד בדין' ונתחייב לו על פי בית דין - הרי זה כמלווה בשטר, שהתובע יכול לגבות אף מנכסי הלקוחות. אך מאידך מצינו (ב"מ יז.) שגם אחר פסק של בית הדין, הנתבע נאמן לטעון שפרע ושילם את חובו שפסקו עליו בית הדין. וקשה, הלא כשיש על אדם חוב בשטר, אינו נאמן לטעון כנגדו 'פרעתי' בלא ראיה (ב"ב ע. שבוועות מא. חו"מ סי' פב, ב), ומדוע כנגד פסק דין הוא כן נאמן, הלא כאמור פסק דין דינו כשטר? על קושיה זו נאמרו בראשונים כמה תירוצים: הרי"ף (תחילת דף י. מדפי הרי"ף) תירץ, שדוקא כשיש תוקף של פסק דין דינו כשטר, והיינו כגון שהנתבע סירב לבא לדון לפניהם, והם שלחו והביאוהו, אך אם הנתבע הגיע מעצמו והודה בפניהם, אין למעשה זה תוקף פסק דין, אלא כהוראה בעלמא, ולכן נאמן לומר פרעתי (וכעין זה כתב הרמב"ם טוען ונטען ז, ה). הרא"ש (ב"מ פ"א סי' מב) תירץ, שפסק דין נחשב כשטר רק לגבי לגבות בו מהלקוחות, אך לא לגבי טענת פרעתי. ורבנו חננאל (ע"פ הרשב"א ב"מ טו.) תירץ, שדוקא כשכתבו לו ב"ד את הפסק, זה נחשב כשטר, אך אם רק אמרו את פסק הדין בעל פה, הנתבע נאמן לטעון פרעתי (והמרדכי רמז רנ הביא שנחלקו הראב"ה ומהר"ם מרוטנבורג, אם אפשר לטעון פרעתי נגד פסק דין בכתב). למעשה, השו"ע (סי' לט, י) פסק שאם בית הדין כתבו את הפסק, אין הנתבע נאמן לומר פרעתי. אך הרמ"א (שם) הביא את החולקים וסוברים שנאמן לטעון פרעתי אף כנגד פסק דין בכתב. והש"ך (ס"ק לא) כתב שאף הכרעת הרמ"א היא כדעת השו"ע, שאין נאמן נגד פסק דין בכתב, וכתב שכן הוא מנהג כל המקומות שראה.

ואם כן, כיום שכל בתי הדין ו/או בוררים פרטיים למיניהם נותנים את פסק הדין בכתב, הן לתובע והן לנתבע, הרי ידע הנתבע שיש עליו פסק דין בכתב, ואינו נאמן לומר שפרע בלא ראיה, ובפרט בימינו, שחותמים על שטר בורות, הרי זה עצמו כאילו יש שטר עליו. (שו"ת מהרש"ם ח"ו סי' רל). אמנם יעוין בספר 'סדר הדין' (דברמדק, ירושלים תש"ע, פ"ח הערה קכד) שפקפק אם כיום יש דין 'שטר' לפסק דין, שהרי אין מחזירים אותו לנתבע כשפורע. אך מ"מ מצדד שאין אדם נאמן נגד פסק דין, בפרט בסכום כזה, ובפרט שכן הוא בדיניהם, שאין הנתבע נאמן שפרע בלא ראיה, והרי זה כאילו אמרו לו ב"ד אל תפרע בלא ראיה.

בברכה יגאל אלון ס"ט.

שרי המאה ה-19

הרב יוסף חיים בן שבת

רבי שאול דוד סתהון

הרב שאול דוד סתהון זצ"ל. נולד לאמו ולאביו חכם דוד סתהון בשנת תרי"א (1851) בחלב שבסוריה. גדל בתורה וביראה על ברכי דודו, החכם משה סתהון דבא, שלאחר פטירת אביו, אימצו וגידלו כבן.

בשנת תרנ"א (1891), שב רבי שאול סתהון לארץ הקודש, מונע מחזון ברור: להקים ישיבה שמטרתה לגדל דור של תלמידי חכמים שיוכלו לשאת בעול הרבנות בישראל. אך הגורל הוביל אותו הרהק מכך, כשטרם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, נסע לבקר את בניו בעיר בואנוס איירס שבארגנטינה.

במקום החדש, הוטל עליו תפקיד חשוב ביותר: הוא מונה לרב ואב בית הדין של הקהילה המקומית יוצאת ארם צובא. שם, הקדיש את מרצו לחיזוק היסודות הרוחניים והדתיים, ובין פועליו הבולטים: הקמת תלמוד תורה בשם "יסוד הדת" וחברת קדישא "חסד של אמת", שתיהן אבני דרך בביסוס חיי הקהילה.

חיבורו המפורסם, "דבר שאול", קובץ שאלות ותשובות שיצא לאור בירושלים בשנת תרפ"ז (1927), חושף צוהר לעשייתו בבואנוס איירס. בהקדמתו לספר, הוא מתאר את המצב הרוחני ששרר בעיר כשהגיע אליה, למעלה מחמש עשרה שנים קודם לכן: "ה' עזרני כשבאתי אל בני, בואנוס איירס, ומצאתי אותה כעיר ללא חומה, נראית כשדה פרוץ. החסר הוביל לפריצות; לא היה בה בשר כשר כראוי, והיה חשש כבד לכשלות באכילת בשר אסור. גם תלמוד תורה לא היה בה, והיא הייתה ריקה מכל ידע רוחני. על כן, השקעתי את עשר אצבעותיי והקדשתי את זמני כדי לתקן את הפרצות ולבנות את חומותיה... להקים מערך של בשר כשר... על ידי שוחטים מומחים... ולקדם את העבודה הרוחנית והחינוך הדתי".

מאבקו של רבי שאול סתהון בבואנוס איירס היה בלתי מתפשר. הוא נלחם בעוז, "קנא קנאת ה' צבאות", נגד תופעות של גיורים שלא נערכו כהלכה ונגד מילת בנים שנולדו לאמהות שאינן יהודיות. הוא יזם תקנה דרמטית שלא לקבל גרים כלל בעיר זו. אחד המניעים המרכזיים לתקנה חריגה זו, כפי שציין בפני עמיתיו: "... כי העיר הזאת חופשית מדי, וכל איש עושה כטוב בעיניו. אין להם רב שייראו ממנו, לא מצד השלטון ולא מצד סמכות רבנית. וכך, כל הרוצה לקחת אישה נכריה, מביא אותה לביתו ומקיים עמה חיים משותפים ללא גיור, או מביא הדיוטות מהשוק ומגייר אותה בפניהם, כפי שמצוי כיום. יש להם בנים פסולים והם טוענים שגויר".

תקנה זו, בעלת חשיבות רבה, זכתה לאישור וגיבוי מלאים מצד גדולי ישראל בדורו. בין התומכים הבולטים בה נמנו: הרבנים הראשיים לישראל - **רבי יעקב מאיר ורבי אברהם יצחק הכהן קוק**, בית הדין האשכנזי בירושלים (**בראשות רבי צבי פסח פראנק**), בית הדין הספרדי בירושלים, בית הדין של קהילת ארם צובא בירושלים, ורבני ארם צובא וראש בית הדין שם, **רבי משה מזרחי**. כולם הדגישו בדבריהם את גדלותו של רבי שאול סתהון בתורה, וחיזקו את ידיו בתקנה כה משמעותית, המהווה "גדר" במקום ש"הפרוץ מרובה על העומד", ובפרט לאחר ש"התברר בירור גמור שאין כוונתם לשמים להיכנס תחת כנפי השכינה אלא למראית עין בלבד".

חכם שאול דוד סתהון נפטר ביום י"ט סיוון תר"ץ (1930), ומנוחתו כבוד בארגנטינה.

בס"ד

לאיזה אי דמיוני הפלגת בצהרי שיש?
יום שיש, שעה שתיים-עשרה בצהריים.
הבית כבר אמור להיראות כמו "היכלות
הטוהר", אבל במציאות שלי? השעון
מתקתק, והוא נשמע פחות כמו כלי זמן
ויותר כמו פטיש אוויר שקודח לי בתוך
הראש. ריח החלות והרוגעלך כבר באוויר
– אתן יודעות, אלו שקונים בשביל
ה"רוגע", רק כדי לגלות שהילדים חיסלו
את המאפה ואת הרוגע גם יחד.... הניחוח
המתוק מתערבב עם מימד פחות פוטוגני:
מעילים שפזורים ב"התנחלות בלתי
חוקית" בדיוק בנתיב המעבר לסלון.
מצאתי את עצמי עומדת שם, ליד "זירת
האירוע", מבקשת, מסבירה, חוזרת
ומתקשרת. הילדים? נראה שהם פיתחו
מעין חסינות למילים שלי. עבורם, מרגיש
לי כרגע שההוראות שלי הן פשוט מוזיקת
רקע נחמדה להכנות לשבת, משהו כמו
הניגונים שבוקעים מהרמקול השכונתי.
ובסוף? בסוף אני מוצאת את עצמי עושה
המון לבד. ובלב מתחילה להתבשל
"תוספת" לא מתוכננת לסעודה: ביקורת
צורבת. ביקורת על הילדים שלא עזרו, על
הלאות שסוגרת עליי, ובעיקר – רצון עז
לברוח לאיזה אי דמיוני, שקט וסטריילי,
שבו המילה "אמאאא" פשוט לא קיימת
בלקסיקון.

כששוכחים להיות אמא

כולנו רוצות להגיע להדלקת נרות כמו
בציורים: בית מבריק, ריח אקונומיקה
ווניל, וחיוך של "אמא למופת". אבל בדרך
לשם, אנחנו עוסות לפעמים, בלי לשים
לב, מדים נוקשים של "מנהלת עבודה".
אנחנו מסבירות שוב ושוב את חשיבות
הערכים, אבל בפנים מרגישות שקופות
לגמרי.

המחיר של חוסר הכנות הזה הוא בדידות
פנימית. כשאני רק "מנהלת מטלות"
מהראש, הילדים לא פוגשים אותי; במקום
את האמא שהם כל כך אוהבים, הם
פוגשים דמות זרה, קרה ומנוכרת. הפער
הזה – בין העייפות התהומית לבין המסכה
של "הכל בשליטה" – הוא בדיוק מה
שגומר לנו את הסבלנות.

רגע של כנות: מהסנה אל המטבח

האמת שגיליתי היא שזה לא רק הילדים
שפוגשים משהו זר; גם אני פוגשת שם
דמות שכל כך זרה לי. והכאב מתעצם
כשאני קולטת שהאוטומט הזה של לעטות
את המדים של 'מנהלת העבודה', יוצר
הפסד כפול: ילדים שמאבדים את אמא
שלהם – וגם אמא שמאבדת את עצמה.
אני מבינה שאני לא באמת כועסת עליהם,
אלא מותשת מהביקורת הפנימית בראש
שלי: על איך יום שיש "צריך" להיראות,
ואיך אני "חייבת" להיות המלכה שמובילה
את הבית.

בפרשת השבוע, פרשת שמות, משה רבנו
פוגש את השכינה בתוך הסנה. חז"ל
מלמדים אותנו שהסנה בוער באש והסנה
איננו אוכל – זהו הסמל לשעבוד המתיש
שאנחנו לפעמים גוזרות על עצמנו. אנחנו
בוערות מלחץ, מביקורת, מניסיון להספיק
הכל, והנפש שלנו "נאכלת". הגאולה של
משה מתחילה כשהוא עוצר ואומר:
"אסורה נא ואראה". הוא מסכים להביט
בקושי, באש, באמת.

זה לא רעיון טוב, לעזוב הכול ולתת לסירים
להישרף, אבל בפעולה קטנה כמו לשנות
את התדר אפשר ליצור משהו אחר. במקום
עוד הסבר לוגי מעייף, בואי ננסה רגע של
כנות מזוקקת. תעצרי רגע, תסתכלי להם
בעיניים ותגידי: "ילדים, אמא ממש עייפה
עכשיו. הלב שלי כל כך רוצה שנגיע לשבת
בשמחה, אבל קשה לי לעשות הכול לבד

ואני מרגישה שאני מאבדת את הסבלנות.
אני צריכה אתכם איתי".
זו לא "חולשה", זו מתנה של אמת לקראת
שבת. במנחה של שבת אנחנו אומרים
"מנוחת אמת ואמונה" – כי רק
כשמתחילים באמת, ניתן להתקדם
לאמונה. כשאת מדברת מהלב, הילדים
מפסיקים לשמוע רעש של מטלות
ומתחילים להרגיש את אמא.

השגחה פרטית בתוך הבלגן

לפעמים הקב"ה נותן לנו להרגיש את
הלאות הזו דווקא בשיא הלחץ, כדי שנבין
שהשבת שלנו לא תלויה רק בקרצון
הפנלים, אלא במנוחת הנפש שנביא
אליה. הוא רוצה אותנו אמיתיות, מבקשות
סייעתא דשמיא על השמחה ועל היכולת
להרפות מהביקורת ולבקש עזרה ממקום
אוהב.

השבת הזו, כשתשבי סוף סוף ליד הנרות
המאירים, אני מזמינה אותך להשאיר את
ה"אי הדמיוני" מאחור. תשאלי את עצמך:
איפה השבוע ניסיתי לנהל – כשבעצם
הייתי צריכה פשוט להיות כנה? הסדק
הקטן הזה בלב הוא בדיוק המקום שדרכו
נכנס האור הגדול של שבת.
אחיות יקרות, אני מחכה לשמוע מכן
במוצאי שבת:
ספרו לי על רגע אחד של "אמת" מול
הילדים בתוך הלחץ. איך הם הגיבו,
וחשוב מכך – איך אתן הרגשתן?
תדעו לכן שמשו בנות לי כוח. ואני מחכה
לקבל אותו מכן.

שבת של שלום פנימי ומנוחת נפש

אמיתית ♥

ליאורה דהן – מנטורית לאימהות

אמיתיות

050-410-3-421

dahan.liora.co@gmail.com

מטרות העמותה

קמחא
דפסחא

לימוד
שירת
הבקשות
לילדים

בית
הוראה

לימוד
טעמי
המקרא

כולל
אברכים